

JAK TRENDY INFORMAČNÍHO A KNIHOVNICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ OVLIVŇUJÍ TRENDY INFORMAČNÍ PROFESE (ÚVAHY A PŘEDSTAVY)

Richard Papík, Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK

„Jisté je jen jedno, že není jisté nic.“

Plinius

„Mít odvahu, hledat, najít a nevzdávat se!“

Alfred Tennyson

Vzdělávání v informačně-knihovnické specializaci a vztah k informační profesi v praxi jsou **ambivalentním vztahem** a zároveň jsou spolu nejen v nezbytné, **ale i v přátelské symbióze**.

Aplikace teorie v praxi, a naopak dodání více praxe do vzdělávání, se ovlivňují. Obě se může a má jistým způsobem zneklidňovat a jistě je dobře, aby docházelo k prolnutí teorie a praxe. Informační profese přes výrazná ukotvení a vymezení v posledních desetiletích je zároveň profesí **dynamic-kou** a **mnohoseměrnou**. Na informační profesi (včetně profese knihovnické) lze pohlížet jako na profesi budoucnosti. Zároveň však dojde **k jistému redefinování** obsahu činností i k vytvoření nových specializací, které nedokážeme ještě s určitostí předvídat.

Některé **nové profese** v praxi si vyžádají zájem vzdělávacích institucí a **budou nuceny** reagovat změnou osnov výuky. Také naopak dojde k diskutování a předvídaní budoucích profesních specializací na akademické půdě a praxe se bude snažit některé tyto specializace **pojmut a zavést** (např. tzv. informační služby s přidanou hodnotou – value added information services, vytvoření informačních vědců – information scientists). Jedno je jisté – kvalifikace informačního pracovníka a knihovníka bude narůstat. Zároveň se bude muset informační specialista podřídit jistým zákonitým rytmům a nárokům systematického celoživotního vzdělávání a doplňování vzdělání (viz např. dnes ECDL aktivity, současný skloňovaný koncept učícího knihovníka zvládajícího didaktiku zvyšování informační gramotnosti různých uživatelských skupin).

Informační profese je také profese, která se nachází **v silném konkurenčním prostředí** (např. CKO – chief knowledge officer, CIO – chief information officer¹, information advisor, information manager, electronic publisher), ale i v poklidném přítomí překrásných knihoven zámků a klášterů (knihovnick zámecké knihovny), kde jde spíše o **vzdělanost**, než konkurenceschopnost v reálném čase. Toto není stavění kvality jednotlivých informačních a knihovnických specializací proti sobě, ale naopak je toto výhodou a silou informační profese – její rozmanitost (podobně jako u lékařských oborů). Stejně tak není smysluplné se dohadovat, **zda je důležitější** veřejné knihovnictví nebo odborné knihovnictví či praxe informačního profesionála v podnikové sféře. Je to, jako bychom si kladli otázku o větší důležitosti základních škol nebo vysokých škol. Jedno podmiňuje druhé a má své role a svou výjimečnost. (Tento model diskuse je slepý a není řešením ani pro orientaci informačně-knihovnického vzdělávání na ÚISK FF UK.)

Zároveň se **profese rozprostírá v interdisciplinárním prostoru a ten je záhodno respektovat**. Často se musí formálně i neformálně informační pracovník vzdělávat v dalším oboru (informační specializace – počítačová specializace se promítá často do pozice systémového knihovníka, informační specializace – pedagogická specializace se často promítá do konceptu učícího knihovníka nebo učitele informatiky, dětského knihovníka apod., informační specializace – medicínská oblast se promítá do specializace experta v oblasti tzv. evidence-based medicine, informační specializace – molekulární biologie do oblasti bioinformatiky, informační specializace spojená s historickými vědami je výborně uplatnitelná v oblasti historických fondů a dalších fondů kulturního dědictví, aj.)

Je **mírně problematické** posuzovat **s velkým předstihem trendy informační vědy** (information science), taktéž **informační a knihovní vědy** (information and library science), taktéž **knihovní a informační vědy** (library and information science), taktéž **knihovní vědy** (library science), taktéž **informačního a znalostní řízení** (information and knowledge managementu), **informačních studií** (information studies), resp. **kommunikace** (communication). Tyto právě uvedené a další termíny se objevují v **názvech škol a kateder** po celém světě a jsou diskutovány (s ohledem na profesi, ale i s ohledem na trh práce, např. tzv. L-word v názvu školy a studijní zaměření). Jejich postavení **je samostatné** (schools, schools of universities), anebo se objevují ve strukturách humanitních fakult, sociálně vědních fakult, ale jsou také ve strukturách ekonomických škol a škol počítačové vědy a výji-

¹ CIO může být ovšem součástí i akademického světa, nejen světa „business“, viz <http://www.cityu.edu.hk/cio/>, kde je Office of Chief Information Officer (CIO) of the university, který spravuje i služby univerzitní knihovny

mečně dalších škol (např. na City University se studuje obor information officer pharmaceuticals. Nicméně poměrně dobře se dají vytypovat školy s informačně-knihovnickým obsahem nezávisle na jejich umístění. Podobná umístění ve strukturách institucí jsou i v České republice.

Je asi perspektivní **akceptovat evropský vzdělávací prostor** a např. je velmi výhodné pro další spolupráci a intelektuální a komunikační obohacování studovat a zejména aplikovat závěry tzv. Boloňského procesu (Bologna Process), který je v podstatě jakýmsi akčním plánem vysokého školství v Evropě do roku 2010. Jde především o kompatibilitu studia a spolupráci nejen ve výuce, ale po pražském setkání (Pražský summit v roce 2001) i v oblasti výzkumné. Už teď jsou vidět výsledky ve studentských výměnách a ve vzájemných návštěvách pedagogů.

Je nutné **sledovat a vyhodnocovat** následující faktory, které zpětnovažečně ovlivňují informačně-knihovnické vzdělávání:

- **potenciální trendy informační a knihovnické profese ve světě** obecně (na základě primárního i sekundárního výzkumu)
- **potenciální trendy informační a knihovnické profese v České republice** obecně (mohou se lišit od světa) – viz např. rozdíly profese v USA a v evropských zemích s respektováním rozdílů i v rámci evropských zemí – skandinávské země, Velká Británie, Německo aj.
- **potenciální trendy příbuzných oborů** nebo oborů, s kterými může být obor informační věda v interakcích (počítačová věda, ekonomie, sociologie, psychologie, soubor kognitivních věd, biovědy)
- **vývoj školství a vzdělávání ve světě, zejména ale v Evropě a v ČR** v jeho odborných i ekonomických trendech
- **didaktický vývoj** ve výuce informační vědy a knihovnictví
- **vývoj vzdělávacího trhu** ve světě, v Evropě a u nás
- situace na trhu práce (zejména v Evropě) a sledování uplatnitelnosti absolventů (nejen v ČR)

Pořadí, které bylo naznačeno je sice logické, nenaznačuje však výhradní důležitost, ale lze je zaměřovat.

Domnívám se, že ČR sluší a bude ještě více v budoucnu sloušet **vzájemná konkurence informačně-knihovnických škol** ve smyslu „sportovní soutěže“ (rozhodně ne soutěž ve smyslu negativním), která může **umocňovat kvalitu výuky** na jednotlivých školách. Zároveň je nutná a **životadárná spolupráce** mezi pedagogy, výzkumníky a studenty jednotlivých škol. **Větším množstvím informačně-knihovnických škol** se obor informační profese stává známější a je akceptována s **jistou samozřejmostí**.

Informačně-knihovnická profese je velmi ovlivňována hodnocením tzv. prestiže profese ve společnosti. Domnívám se, že profese informačního profesionála je chápána rozdílně, ale v případě tradičního chápání knihovnických specializací ne příliš společensky a ekonomicky vysoko. Příčin je více a není zde místo na analýzu tohoto stavu, ale k problému je nutno se vracet a neskrývat se před ním.

Tento stav má své **výhody, nevýhody, příležitosti a hrozby (SWOT)**. Jedna z nevýhod je, že např. absolventi informačně-knihovnických škol váhají v uplatnění se v institucích typu knihovna, kde jsou zejména platově poddimenzováni. Naopak výhodou je **určitá skromnost** (a jakýsi klid na odborný útok) na obsazení „horních pater“ pomyslného žebříčku prestiže povolání ve společnosti – **profese v našem pojetí může jenom překvapovat k lepšímu**. Jakkoli bereme žebříčky jako povrchní a **mnohdy nespravedlivé**, svědčí o jisté realitě. Přesto velmi rád konstatuji, že nejen prestiž, ale **kvalita obsahu profese je v ČR vzrůstající**.

Jedním z indikátorů může být i nárůst zájemců o studium informačních studií a knihovnictví v ČR, což by v případě opačného trendu nebylo reálné. Průměrný převis zájemců o studium a studentů, kteří mohli být pozváni ke studiu po vykonání úspěšné přijímací zkoušky byl v roce 2005 jen u **ÚISK přes 400 %**.

Jednou z diskusí ve světě i u nás je, zda obor se má zařazovat do humanitních a společensko-vědních disciplín nebo má být blízko k exaktnějším oborům (např. k počítačové vědě) a „nebát se“ těchto oborů. **Neexistuje jednoznačná odpověď**, ale pokud se má obor stát **konkurenceschopným v rámci informační a znalostní společnosti**, je vhodné obor rozšiřovat **o dimenze exaktnosti** (např. více výukových vstupů do oblast počítačové vědy, aplikované matematiky, logiky, exaktních ekonomických disciplín, ale také účelných vstupů do oblasti typu chemické informatiky či podobných směrů).

ÚISK má zájem jít cestou, kdy se pěstuje **silné informační zaměření** a **silné knihovnické zaměření**, která budou pro studenty velmi atraktivní (**chybný krok by byl spojit obě zaměření** do jednoho studijního směru, neboť by to bylo složité jak s akreditačním procesem, tak i v zatížení studentů – diskusí se dá dokázat více nevýhod než výhod). Zároveň učitelé „exaktnějších“ předmětů nebudou muset slevovat z nároků na výuku, když berou dosud jistý ohled na humanitně laděné studenty (např. oblast reprezentace znalostí, programovacích jazyků, podnikových informačních systémů).

Na **ÚISK FF UK** studenti mohou studovat předměty nabízené na bakalářském stupni a na magisterském stupni, který bude mít informační zamě-

ření, knihovnické zaměření a studium nových médií (od roku 2006). **Model Bc.-Mgr.-Ph.D.** je v souladu s boloňským procesem v evropském vzdělávání.

Bakalářský stupeň je a bude více laděn do knihovnicko-informačních směrů, více pak do praxe a na získání základních dovedností, které připraví pro praxi a nepočítáme s jeho rozdělením na směry (v zahraničí to tak někde bývá, např. Velká Británie). Magisterský stupeň pak nabídne dělení a specializace, prohloubení praktických a teoretických poznatků.

Velký důraz je kladen na doktorské studium, a tedy přípravu budoucích doktorů informační vědy. Proto je velký zájem oslovit tímto studiem nejen absolventy informačních studií a knihovnictví, ale i dalších oborů (tento model se už aplikuje), tzn. nezavírat se před absolventy jiných oborů, kteří jsou obohaceni doktorského oboru „informační věda“. Systém rigorózního stupně (PhDr.) je respektován, je rovněž kladen důraz na kvalitu, ale není hlavní cestou ÚISK. Z **hlediska přínosů** jsou preferováni postgraduální studenti interní formy studia.

ÚISK si mj. slibuje těmito směry a postupy vývoje posílit zájem o obor ze strany zejména technicky vzdělaných odborníků, kteří budou do oboru importovat jistý inženýrský přístup, který může být jen a jen obohacením. Zároveň **není cílem ÚISK obsadit** vzdělávací prostor elektrotechnických fakult, ekonomických fakult, anebo na druhé straně fakult pedagogických apod. Průniky s výše uváděnými příklady exaktních disciplín **jsou však nutné pro jistou prestiž oboru** a zároveň **pro přípravu konkurenceschopného odborníka**, jehož uplatnění bude jak v oblasti různých typů knihoven, tak i ve státní, podnikové a výzkumné sféře (projektování a správa podnikových informačních systémů, člen vědeckých týmů, programátoři a informační analytici). Zároveň toto platí na obrácené straně – v oblasti společensko-vědních disciplín, tzn. fakultativní vzdělání zejména v hraničních disciplínách – pedagogice, sociologii, psychologii, antropologii.

V srpnu 2005 se v Dánsku na **Royal School of Library and Information Science** konala **porada/konference** představitelů informačně-knihovnických škol (účast ÚISK FF UK), kdy se vytvořily pracovní skupiny ve **12 pracovních** skupinách/tématech, které zastřešil název celého fóra „*LIS Education in Europe: Joint Curriculum Development and Bologna Perspectives*“.

K tomuto účelu bylo **již na jaře** vytvořeno **elektronické diskusní fórum**, které vrcholilo intenzivním pracovním srpnovým setkáním užších týmů právě v Kodani a které opět pokračuje do října (zřejmě i déle) ve virtuálním elektronickém fóru, jehož výsledkem bude opublikování závěrů jistých závěrů a seznámení odborné veřejnosti s výsledky diskusí.

Tato témata sice neukazují **bezvýhradně** na trendy informačně-knihovnického vysokoškolského vzdělávání a informační profese (je možné mít výhrady), ale leccos přeci jen naznačují v otázce převažujících trendů. Lze je tedy považovat za **určité tematické trendové směry** v informačně-knihovnickém vzdělávání, které se nyní diskutují.

Pracovní skupiny-témata (Kodaň, srpen 2005):

- Workshop 1: *LIS curriculum in general.*
- Workshop 2: *Cultural heritage and digitisation of the cultural heritage.*
- Workshop 3: *Information literacy and learning.*
- Workshop 4: *Information seeking and information retrieval.*
- Workshop 5: *The information society: Barriers to the free access to information.*
- Workshop 6: *Knowledge management.*
- Workshop 7: *Knowledge organisation.*
- Workshop 8: *The library in the multi-cultural information society.*
- Workshop 9: *Library and society in a historical perspective*
- Workshop 10: *Mediation of culture in a European context.*
- Workshop 11: *Practice and theory: Placements and practical training in libraries and other information agencies.*
- Workshop 12: *Library management and promotion.*

Vzdělávání v informačně-knihovnické oblasti, ať už je vysokoškolské, středoškolské (v ČR) nebo celoživotní v rámci informačně-knihovnických institucí nebo akademických institucí, se stává klíčovým a **symbiotickým prvkem** mezi institucemi poskytující vzdělávání a mezi praxí.

Důležité jsou **vzájemné kreativní kontakty** a prolínání institucí praxe a institucí vzdělávání **v týmech** i **na individuální** spolupráci jednotlivých odborníků.

Velmi přínosná je spolupráce nejen na výukové úrovni, ale **ve společných výzkumných i praktických projektech. Tvoření vědecko-výzkumné základny** oboru informační věda, resp. informační a knihovní věda, resp. knihovní a informační věda, může být plodným rozhraním, kdy se přirozeně budou objevovat diskuse nad trendy informační profese a vzdělání v této oblasti. Kromě prestiže profese jsem přesvědčen i o ekonomické výhodnosti. Také se mohou objevit možnosti vytvářet **think-tanks informační společnosti, resp. společnosti založené na znalostech, jak se relativně sympaticky módně používá tento termín.**

Rovněž se mi zamlouvá představa **jakýchsi inkubátorů myšlenek i mladých talentů** v tématech informační vědy, informační a znalostní společnosti, kde významným hráčem je právě profese informačního profesionála. Pokud někde má **být role** informačně-knihovnické školy a jejich vizí **propojena** s koncipováním vize informačního profesionála, pak je to tato.

O autorovi:

Richard Papík, richard.papik@ff.cuni.cz, je od roku 1994 vysokoškolským učitelem, v letech 2002-2004 byl zástupcem ředitele a od podzimu 2002 do současnosti je ředitelem Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze. Do roku 1994 působil deset let v informačně-knihovnické praxi VTEI (vědecké, technické a ekonomické informace). Od roku 1994 do roku 2000 byl také informačním specialistou společnosti Medistyl Praha, s.r.o. V roce 1998 semestrálně vyučoval na School of Information and Library Science na University of North Carolina. Je členem organizačních nebo programových výborů konferencí, členem Ústřední knihovnické rady, odborných společností, oborové rady informační vědy na FF UK, vědecké rady Národní knihovny.